

SLOVENSKO IZRAZOSLOVJE V VODARSTVU

Boris Kompare*

Slovenska vodnogospodarska stroka resda obsega (navidežno) maloštevilno skupino ljudi, ki pa zaradi svoje (malo)številčnosti ne sme biti hermetična. Še več, zaradi vloge in pomena ter interdisciplinarne povezanosti z drugimi strokami, z družbenimi in gospodarskimi tokovi v deželi je vidna tako rekoč povsod, zato mora biti razpoznavna slehernemu državljanu Slovenije. Da bi uresničili ta cilj, se moramo potruditi, da bo naš strokovni in pa seveda tudi občevalni jezik kar najbolj čist, jasen, jedrnat in plemenit. V prispevku so podani nekateri osebni pogledi na rabo tujk, udomačenih nepravilnih izrazov, besedno tvorbo (predvsem novih strokovnih izrazov) in opozorila na nekatere nepravilnosti in nerodnosti, ki jih zagrešamo pri uporabi našega (strokovnega) jezika. V sklepu je podan poziv za izdelavo vodarskega terminološkega slovarja slovenskega jezika.

V Ujmi št. 5 sta se kar dva avtorja (Radinja /3/ in Gams /2/) dotaknila problematike slovenskega besedotvorja in pomenskih odtenkov na področju vodarstva. Oba skušata s prispevkoma, kot pravi prvi avtor »pripomoči k boljšemu medsebojnemu sporazumevanju med strokami«. Izbranih izrazov ne poskušata vrednotiti ali normirati, pač pa le vzporejati in opozoriti na (pomenske) razlike. Omenjena prispevka sta me spodbudila, da tudi sam zapišem nekatere misli in dileme, ki me preganjajo že kar nekaj časa in za katere ne najdem pravega posluha med (dosedanjimi) sogovorniki. Dokončno pa sem se za ta zapis odločil po moralni podpori, ki sem jo dobil ob predstavitvi svojega pogleda na besedotvorje v vodarski stroki na 12. Goljevščkovem spominskem dnevu na FAGG, ki sta ga 5. 3. 1993 organizirala Hidrotehnični odsek FAGG in Vodnogospodarski inštitut iz Ljubljane.

Pregled nekaterih pojmov

Vzvodno in nizvodno, gorvodno in dolvodno

V vodarstvu pogosto uporabljamo pojma vzvodno in nizvodno. V Slovenskem pravopisu (SP) iz leta 1950 ali 1962 besede vzvodno ne najdemo. Lahko pa si njeno uporabo tolmačimo kot pravilno, saj nastane po tvorbi s predpono vz-, ki pomeni gibanje gor, navzgor (SP 1950, 1962). Enaka razlaga je tudi v Slovarju slovenskega knjižnega jezika (SSKJ V, 1991). Tako vodarski strokovni izraz vzvodno pomeni gibanje ali lego v smeri nasprotni vodnemu toku. Izraz uzvodno je popolna tujka in je nekritičen neposredni prenos tujega izraza ali pa nepoznavanje slovenskih obrazil. Podobno velja za izraz nizvodno. V SP 1950 je niz razložen kot predlog s tožnikom, njegov pomen pa ni posebej definiran. Primeri kažejo, da se

uporablja v smislu predloga po (niz hrib, niz klanec, niz lice). SP 1950 navaja tudi prislov nizdol, ki ga razlaga s pomenski-ma različicama navzdol, nizdolje. Besede nizgor, ki bi pomenila logično nasprotje besedi nizdol, slovar ne navaja. Iz tega sklepam, da se predlog niz uporablja predvsem v pomenu gibanja/lege navzdol/spodaj. Po tem sklepanju je tvorba besede nizvodno, ki pomeni gibanje ali lego v smeri vodnega toka, povsem smiselna.

Slovarski del pravopisa žal še ni izšel, zato si še ne moremo ogledati, kakšno je najnovejše stališče slavistov do teh dveh besed. Na srečo pa je že izšel zadnji zvezek (knjiga) Slovarja slovenskega knjižnega jezika, kjer se o tvorbi in rabi obeh izrazov lahko takoj poučimo. SSKJ V, str. 579, navaja izraz vzvoden s pojasnilom: ki ima smeri vodnega toka nasprotno smer: vzvodna plovba / vzvodna stran mostu. Podobno najdemo v SSKJ III, str. 142, izraz nizvoden s pojasnilom: ki ima smer vodnega toka: nizvodna plovba / nizvodna stran mostu. SSKJ III, str. 140, tudi že razlaga predlog niz v besedni zvezi (navzdol) po. Ne pozabi pa navesti, da je to starinska oblika (tj. beseda, pomen ali zveza, ki je bila nekoč /v kakih funkcij/ splošno rabljena; danes pa ima arhaično patino, SSKJ I, str. XXI).

Kot zanimivost naj navedem, da Splošni tehniški slovar (STS), 2. izdaja (I. del 1978, II. del 1981), besedo vzvoden tolmači v enakem pomenu kot SSKJ, besede nizvoden pa ne priporoča, oz. je nedopustna za tehniški jezik. Po STS, str. 1493, naj besedo vzvoden razumemo kot po vodi navzgor, po vodi nazaj; proti smeri toka. Za besedo nizvoden pa STS, str. 742, predlaga: navzdolnji, naspr. navzgornji. In za prislov nizvodno: navzdol, po reki navzdol, v smeri toka, naspr. navzgor. Če pa pogledamo k »pravilnim izrazom« navzdolnji in navzgornji v tistem slovarju (STS, str. 719), bomo med razlagami pomenov našli brez zadrege navedene tudi pomenske zveze nizvodna HE, vzvodna HE. Torej kar precej nedoslednosti, oz. recimo temu kar

površnosti. SSKJ o uporabi besed navzdolnji in navzgornji v pomenu nizvodno in vzvodno ne ve nič povedati.

Vodarji smo se privadili tudi pojma gorvodno in dolvodno, ki sta k nam prišla iz angleščine (upstream, downstream), a smo ju zaslepljeni z bliščem tujega in gluhi za domače izraze napačno prevajali. Ne eden ne drugi ni omenjen v nobenem od uporabljenih slavističnih priročnikov in ju zatorej ne moremo in ne smemo uporabljati.

Poleg omenjenih izrazov v vodarstvu, češče pa v strojništvu, zasledimo še pojma protitočno in sotočno. Ta dva pojma imata prizvok gibanja, česar pojma vzvodno (navzgor) in nizvodno (navzdol) še nimata. Primer: protitočni izmenjevalnik toplote, kjer se dve tekočini gibljeta druga proti drugi, ali pa sotočje, kjer se stekata dva (vodo-)toka.

Uporaba analognih izrazov protivodno in sovodno v smislu gibanja ali smeri proti/z vodnim tokom, ni potrebna, niti upravičena. Izraz protivodno ima prizvok nečesa, kar je naperjeno proti vodi. SSKJ ga sploh ne pozna, za prikaz pomena pa navajam izraz protivetn, ki varuje pred vetrom: protivetn zaslon (SSKJ IV, str. 262). Recimo izraz hidroizolacija bi verjetno pravilno prevedli kot protivodna zaščita. Tudi izraz sovodno ni zabeležen v SSKJ; verjetno pa bi mu lahko pripisali pomen nečesa, kar se sklada z vodo. Upravičenost za tako razlago najdemo v SSKJ V, str. 780, kjer je za predpono so opisano, da se uporablja za izražanje vzajemnosti, medsebojne povezanosti: sodelavec ali za izražanje poudarjanja pomena osnovne besede: sotovariš. V vodarski praksi bi po analogiji s sonaravnim urejanjem lahko rekli tudi sovodno urejanje – izraz bi tukaj pomenil tako ureditev, kot jo doseže voda sama. Upravičenost za tako definicijo lahko najdemo tudi v ustaljenih izrazih sovodenj in sovodje, ki pomenita (SSKJ IV, str. 822) sotočje; področje, kjer se stekajo potoki, reke.

Glede na vse povedano predlagam, da za pojem v smeri proti toku uporabljamo

* Mag., Fakulteta za arhitekturo, gradbeništvo in geodezijo, Oddelek za gradbeništvo in geodezijo, Hidrotehniški odsek, Hajdrihova 28, Ljubljana.

274 izraz protitočno ali vzvodno, za pojem v smeri s tokom pa sotočno ali nizvodno. Pojma protivodno in sovodno imata (bosta imela) drugačen pomen.

Rezervoar, rezervar, vodohran in vodohram

STS, str. 1144, pozna pojem rezervoar, ne pa tudi rezervar. Rezervoar je: nabiralnik, vodni hranilnik in zbiralnik, tudi za druge tekočine in pline; shranjevalna posoda; bazen... Podobno definicijo ima tudi SSKJ IV, str. 500, le da dovoljuje obe rabi: rezervoar, tudi rezervar: zaprt prostor ali posoda za shranjevanje navadno večjih količin plina, tekočine; zbiralnik, hranilnik. Sklepamo torej, da sta pravilni ali vsaj dovoljeni obe obliki.

Vodohran je po SSKJ V, str. 478, zaprta betonska ali kovinska posoda za zbiranje, hranjenje vode. Isti slovar besede vodohram ne pozna. Zanimivo pa je, da SSKJ III, str. 638, pozna besedo plinohram, ne pa tudi besede plinohran, ki bi bila logična paralela vodohranu. Od kje ta razlika? Ali se je v času od izida III. do V. zvezka SSKJ jezik toliko spremenil? STS je tu doslednejši, v obeh primerih uporablja končnico -hram, torej plinohram (str. 924) in vodohram (str. 1465). Po mojem mnenju sta pravilni obe obliki, pač glede na to, od kje izhajamo. Prvič lahko izhajamo iz samostalnika hram, drugič pa iz glagola hraniti. Predlagam, da uporabljamo vse oblike, ravno tako kot tudi zbiralnik ali nabiralnik. Pogoje je le, da se potem držimo enega izraza.

Žal se verjetno uporabi že udomačenih poosebljenih izrazov ne bomo mogli v celoti izogniti. Nekaj seveda lahko storimo s premišljeno in dosledno uporabo pravičnih obrazil, vendar so nekateri pojmi že dobili drugačne pomenske prizvoke in jih sedaj ne kaže več spreminjati. Verjetno je skoraj nemogoče namesto (priprave) črpalke vpeljati sicer pravilnejši izraz črpalo, črpalnik. Pojem črpališče je v pogovornem in strokovnem jeziku večinoma povsem enakovreden s pojmom črpalnica; verjetno pa je potrebno vpeljati podoben pomenski odtenek kot v predstavljenem pravilnem primeru igrišče/igralnica.

Sklep: Potrebujemo vodarski terminološki slovar

Že naslov tega poglavja je dovolj opisen, da ni potrebe na dolgo razpredati misli. Poudaril bi le, da z naštetimi primeri še zdaleč ni izčrpana problematika besedotvorja v slovenskem (tehničnem) jeziku, konkretno na področju vodarstva. Kje pa, šele ob vrh ledene gore smo zadeli. Zatorej bijem plat zvona in kličem, da je skrajni čas narediti red v našem izrazoslovju in popraviti, kar se še da, ter seveda čuvati in negovati lep in jednat slovenski jezik. Hkrati pozivam vse, ki nas boli zdajšnje stanje, da čimprej stopimo vkup in začnemo pripravljati slovenski vodarski terminološki slovar.

1. Bokal, L., 1993. Jezik preizkuša svojo moč in živost: Tipološke značilnosti novih besed v publicističnem jeziku, Delo, 25. 2. 1993, str. 14–16.

2. Gams, I., 1991. Poplave – povodenj – ujma. Ujma, revija za vprašanja varstva pred naravnimi in drugimi nesrečami, št. 5, str. 271–272.

3. Radinja, D., 1991. Porečje – povodje – vodozbirno območje in podobno. Ujma 5, str. 270–271.

4. Slovenski pravopis, 1950. SAZU, DZS, Ljubljana.

5. Slovenski pravopis, 1962. SAZU, DZS, Ljubljana.

6. Slovenski pravopis 1, Pravila, 1990. SAZU, DZS, Ljubljana.

7. Slovar slovenskega knjižnega jezika I, A–H, 1970. SAZU, DZS, Ljubljana.

8. Slovar slovenskega knjižnega jezika II, I–Na, 1975. SAZU, DZS, Ljubljana.

9. Slovar slovenskega knjižnega jezika III, Ne–Pren, 1979. SAZU, DZS, Ljubljana.

10. Slovar slovenskega knjižnega jezika IV, Preo–Š, 1985. SAZU, DZS, Ljubljana.

11. Slovar slovenskega knjižnega jezika V, T–Ž, 1991. SAZU, DZS, Ljubljana.

12. Splošni tehniški slovar, I. del A–O, 2. izdaja, 1978. Zveza inženirjev in tehnikov SR Slovenije, Komisija za založništvo v sodelovanju s Tehniško sekcijo terminološke komisije SAZU.

13. Splošni tehniški slovar, II. del P–Ž, 2. izdaja, 1981. Zveza inženirjev in tehnikov SR Slovenije, Komisija za založništvo, v sodelovanju s Tehniško sekcijo terminološke komisije SAZU.

Poplave na ljubljanskem barju (foto M. Orožen Adamič)

